

**“KISHI ROSSIYA” EKinshi SIMFONIYASI: CHAYKOVSKIY
DÓRETIWShILIGINDEGI XALIQ QOSÍQLARÍ MÁSELESÍ HAQQINDA”**

Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası Nókis filiali “Muzıkatanıw”

*qánigeligi 3-kurs studenti **Dauletbaeva Gulxumar***

Annotaciya: *Maqala P.I. Chaykovskiydiń Ekinshi simfoniyası ("Kishi Rossiya" dep atalatuǵın) talıqlanıwına baǵıshlangan. Shıǵarmanıń qurılısı, ukrain xalıq qosıqları temalarınan paydalanıwı hám redakciyalarınıń rawajlanıwı qarap shıǵıladı. "Tırna" qosıǵı temasında jazılǵan finalǵa ayırıqsha dıqqat awdarılǵan. Bul material XIX ásirdegi rus simfonizmin úyreniw ushın áhmiyetli bolıp tabıladı.*

Gilt sózler: *simfoniya, “Tırna”, ukrain xalıq qosıǵı, folklor, redakciya, kompozitor.*

Аннотация: *Статья посвящена анализу Второй симфонии П.И. Чайковского (известной как "Малороссийская"). Рассматриваются структура произведения, использование тем украинских народных песен и эволюция редакций. Особое внимание уделяется финалу, написанному на тему песни "Журавль." Этот материал имеет важное значение для изучения русского симфонизма XIX века.*

Ключевые слова: *симфония, "Журавль," украинская народная песня, фольклор, редакция, композитор.*

Abstract: *This article analyzes Pyotr Ilyich Tchaikovsky's Second Symphony (known as "Little Russian"). It examines the structure of the work, the use of Ukrainian folk song themes, and the evolution of its editions. Special attention is given to the finale, which is based on the theme of the folk song "Zhuravel" ("The Crane"). This material is of significant importance for the study of 19th-century Russian symphonism.*

Keywords: *symphony, "Turna," Ukrainian folk song, folklore, editorial office, composer.*

Muzikalıq dóretiwshiliktiń hár túrli tarawlarında úlken kólemdegi bay miyras qaldırǵan ullı kompozitor hám keń kózqaraslı sheber P.I. Chaykovskiy, óziniń oylaw usılı boyınsha eń aldǵı menen simfonist bolǵan. Chaykovskiydiń dúnyanı dramatikalıq qabıllawı onıń simfonizminiń keskin qarama-qarsılıqlı xarakterin hám sońıń menen birge joqarı intellektuallıǵın anıqlaǵan.

Chaykovskiydiń simfoniyalıq stili klassikalıq hám romantikalıq elementlerdiń organikalıq jaqtan bir-birine sińisiwi hám sintezi tiykarında qalıplesken. Ol romantizmniń muzıka tarawındaǵı eń qunlı jetiskenliklerin ózlestirip, insannıń ruwxıy ómiri hám onı qorshaǵan dúnyanı sáwlelendiriwdiń jańa bay múmkinshiliklerin ashqan. Sonıń menen birge, ol forma dúziwdiń hám tematikalıq materialdı islep shıǵıwdıń klassikalıq principlerine sadıq qalǵan. Onıń dóretpelerinde keshirmeniń romantikalıq kúshlilikigi hám muzikalıq tildiń ayqın obrazlılıǵı Betxovenniń qatań oylaw tártibi hám birlikke umtılw erki menen uýǵınlasqan. Usı qásiyetler Chaykovskiyge kúshli ruwxıy tolqınlanıwǵa, ótkir tásirli qarama-qarsılıqlarǵa, kóterilisler hám qulawlarǵa tolı, biraq sońında anıq dúzilisli, izbe-iz hám forması boyınsha pitken iri kólemdegi simfoniyalıq shıǵarmalar jaratıwǵa múmkinshilik bergen. Chaykovskiydiń hár bir simfoniyası - ózgeshe obrazlar hám keshirmeler dúnyası bolıp, mazmunınıń baylıǵı hám áhmiyetlilikigi boyınsha XIX ásirdiń ekinshi yarımındaǵı rus realistlik romanına teńlesedi. Olar xronologiyalıq izbe-izlikte tuǵan tábiyat hám turmıstı lirikalıq boyalǵan poetikalıq qabıllawdan baslap, "ómir draması"na shekemgi, hátte joqarı tragediyaǵa jetkendey joln kórsetedi.

Dóretiliw tariyxı. Chaykovskiy ekinshi simfoniyanı 1872-jıldıń jazında jazǵan. Kompozitor bul jazdı hár qıylı jerlerde ótkizgen. Iyun ayında ol tuwısqanları Davidovlardıń Ukrainadaǵı múlki - Kamenkada jasaǵan. Chaykovskiy ol jerge barıwdı júdá jaqsı kórgen. Onı Kamenkaǵa qarındası Aleksandra Ilinichna (dekabrist Lev Vasilevich Davidovtıń ulına turmısqa shıqqan), onıń úlken tatıw shańaraǵı, ájayıp ukrain tábiyatı hám átirapta úzliksiz jańlaǵan ukrain xalıq qosıqlarınıń bay aǵımı tartqan. Simfoniyanıń finalında Chaykovskiy tárepinen sheberlik penen islep shıǵılǵan "Tırna" atlı ataqlı qosıqtıń jańlaǵanı tosınnan emes. Petr Ilyich Peterburgta

Balakirev toparınıń aǵzalarına simfoniyanı kórsetken waqıtta usı finaldıń tabıslı bolǵanın tuwısqanına jazǵan xatında ayıp, bılay dep qosımsha etken: "Bul tabıstıń abırayın men ózime emes, al atalǵan shıǵarmanıń haqıyqıy kompozitorına - Petr Gerasimovichke (Kamenka bufetshige) tiyisli dep esaplayman, ol men "Tırna"-nı dóretip hám shertip atırǵan waqıtta, úzliksiz maǵan jaqınlasıp, qosılıp aytatuǵın edi." Usı nama arqalı simfoniya keyin ala "Kishi Rossiya" yamasa "tırna simfoniyası" atı menen tanılǵan.

Kompozitor Kamenkadan birneshe kúnge Kievke barıp, iyulda óziniń eski dostı V. S. Shilovskiydiń úyine kóshken. Moskvaǵa tek avgusttıń ekinshi yarımında qaytqan. Bul jerde muzıka dóretiliwi tamamlanǵan. Sentyabr hám oktyabr aylarında Chaykovskiy, óziniń sózi menen aytqanda, "ásbaplastırıw menen qızǵınlıq penen shuǵıllanǵan." Simfoniyanı ol noyabr ayınıń basında pitkerip, Peterburgqa alıp barıp, sol jerdegi muzıkantlarǵa kórsetken.

Konservatoriyanı pitkergennen keyin onıń Peterburgtaǵı jas talantlı kompozitorlar Balakirev, Kyui, Borodin, Musorgskiy hám Rimskiy-Korsakov penen múnásibetleri ádewir suwıq bolǵan. Balakirev toparın, basqasha aytqanda, jańa rus mektebin yamasa Qúdiretli topardı quraǵan bul muzıkantlar konservatoriyalıq oqıtıwǵa principial túrde qarsı shıqqan. Olar bul oqıtıw kompozitordı nemis úlgisine aylandırıp jiberedi, ózgesheliginen ayıradı, "ózgertedi" dep esaplaǵan. Al ózleri rus milliy muzıkası ushın gúresken, Glinka hám Dargomijskiydiń izbasarları bolǵan, rus shıǵarmalarında haqıyqıy ózlerine jaqın xalıq rus namaları jańlawı kerek dep esaplaǵan. Biraq waqıt óte kele peterburglılar Chaykovskiydi maqullaǵan hám tikkeley qarım-qatnas baslanǵan. Soytip, Chaykovskiy toparda jańa jazılǵan simfoniyanıń bir bólimin kórsetken. "Men Peterburgta bolǵanımda Rimskiy-Korsakovtıń keshesinde finaldı oynanǵan edim hám pútkil jámaát meni quwanıshtan jırtıp jibere jazlaǵan," - dep jazǵan kompozitor aǵasına. Álbette, "topar aǵzaların" eń kóp qızıqtırǵanı xalıq qosıǵınıń qollanılıwı bolǵan. Balakirevshiler keyin de Ekinshi simfoniyanı Chaykovskiydiń eń jaqsı shıǵarmalarınan biri dep esaplaǵan.

Kompozitordıń ózi de óz miynetinen qanaatlanǵan. Aytpaqshı, ol óziniń jazıp atırǵan shıǵarmasına berilip ketkenlikten, óziniń eń sońǵı shıǵarmasın, jańa ǵana islep

pitkerilgen shıǵarmasın eń jaqsısı dep esaplaǵan. Atap aytqanda, oǵan da simfoniya usı waqıtqa shekem jazǵanların eń jaqsısı bolıp kóringen. Ol ásirese formanıń jetikligin ayırıqsha atap ótken.

Premyera Moskvada 1873-jıl 26-yanvarda (7-fevralda) N.G.Rubinshteyn basshılıǵında bolıp ótken. Kompozitor orkestrde óziniń jańa shıǵarmasın esitkennen keyin, onıń pikiri ázgana ózgergen. Peterburgtaǵı Stasovqa ol bılay dep jazǵan: "Shınımdı aytsam, men dáslepki eki bólimnen onsha qanaatlanbayman, biraq "Tırna"nıń ózi jaqsı shıqqan, ádewir sátli." Tez arada bolıp ótken ekinshi atqarılıwǵa Chaykovskiy orkestrrovkada ayırım ózgerisler eńgizgen. Biraq jeti jıl ótkennen keyin, 1879-jıl dıń aqırında simfoniyanı tolıq qayta kórip shıqqan, onda tabıslı epizodlar menen bir qatarda kóp kemshiliklerdi tapqan, simfoniyanı jetilmegen hám ortasha dep bahalap, partituranı jaǵıp jibergen. Birneshe kún ishinde simfoniyanıń jańa redakciyası orınlangan - birinshi bólimi qayta jazılǵan, qol tiyilmegen kirisiw bóliminen basqa, skerco qayta islengen, final ádewir qısqartılǵan. Ózgermegen halda tek andante qalǵan. "Endi qolımdı júregime qoyıp, bul simfoniya jaqsı shıǵarma ekenin ayta alaman," - dep juwmaqlaǵan avtor. Jańa redakciyada simfoniya birinshi márte 1881-jıl 31-yanvarda Peterburgta dirijyor hám akkompaniator, RMJ (Rus muzıka jámaáti) koncertler basqarıwshısı Karl Zike basshılıǵında atqarılǵan. Tabıs júdá úlken bolǵan, biraq sınshılardıń hesh qaysısı óz maqalalarında segiz jıl burın jańlaǵan muzıka menen házirgi simfoniya ortasındaǵı parqtı ańǵarmaǵan.

1872-jılı jazılǵan hám 1879-jıl dıń aqır - 1880-jıl dıń baslarında biraz qayta islengen ekinshi simfoniya (Birinshi bólim tiykarınan qaytadan jazılıp, dáslepki redakciyanıń materialınan paydalanılǵan. Eki redakciya da Chaykovskiy shıǵarmaların tolıq jıynaǵınıń 15-B tomına kirgizilgen) bálkim, birinshisinen ishki pútinligi hám sezimlerdi tikkeley bildiriw jaqtan artta qalıwı múmkin, biraq orkestr fakturası hám formasın meńgeriw mánisinde áhmiyetli qádem bolıp esaplanadı. "Qısqı ármanlar"dıń kewilli lirikasınan parqı, bunda xarakterli-janrlıq hám epikalıq baslama ústinlik etedi. Chaykovskiydiń barlıq simfoniyalıq shıǵarmaları arasında bul folklorlıq melodiya menen eń kóp bayıtılǵan: simfoniyanıń úsh bóliminde haqıyqıy xalıq temaları qollanılǵan.

Birinshi bólimniń- Andante sostenuto tempinde, 4/4 ólsheminde c-moll tonallığında, sonata formasında jazılğan. Bólim orayı klassikalıq jaqtan jıynaqlı hám dinamikalı sonatalıq allegronı kórsetedi, ol áste kirisiw hám juwmaq menen qorshalğan, olar sozımlı ukrain xalıq qosıq melodiyasına tiykarlangan (Pikir boyınsha, bul "Volgağa tómén qaray" («Вниз по матушке, по Волге»), Chaykovskiy onı Ukrainada esitken bolıwı múmkin, ol sol jerde kóbinese jaz ayların tuwısqanları hám doslarınıń úyinde ótkeretuǵın edi).

Keńeytilgen kirisiw Andante sostenuto bóliminde bul tema rawajlanıw tipindegi epizodlar menen gezeklesip keliwshi bir qatar ostinatlı variaciyalar túrinde berilgen. Keyin ol rawajlanıw bóliminde jáne payda boladı, járdemshi partiyaniń ayırım motivleri menen baylanısıp, quramalı kontrapunktikalıq kombinaciyalar ushın tiykar boladı. Birinshi bólim usı temaniń dáslepki túrinde qısqa ótkeriliwi menen juwmaqalanadı.

Ekinshi bólim – Andantino marciale tempinde, 4/4 ólsheminde, Bul bólim ertektegi qızıq júristi esletedi (belgili bolǵanıday, bul bólim kompozitor tárepinen onıń jarıq kórmegen "Undina" operasınıan kóshirilgen) hám basqa obrazlı ortalıqqa alıp baradı, biraq onıń orta bóliminde intonaciyası boyınsha aldınǵı qosıqqa jaqın bolǵan "Jipler " («Пряди, пряжа») xalıq qosıǵınıń naması jáne esitiledi, sonıń arqasında birinshi bólim menen baylanıs ornatıladı.

"Qáweterli fantastikası" (Asafyev) hám jaqtılıq penen kóleńkeniń oyınına iye shaqqan **skerso** – 3/8 ólsheminde, c-moll tonallığında, úsh bólimli formada(triosı menen) simfoniyanıń folklor tematikası bolmaǵan jalǵız bólegi. Biraq trio teması qısqa xalıq qosıqların, ásirese "mısqıllawlar"dı eske saladı, al onıń aǵash demli ásbaplarǵa valtornanıń qosılıwı xalıq rojok yamasa duda ansamblıne uqsaslıq payda etedi.

Simfoniyanı "Tırna" atlı ukrain xalıq qosıǵı temasındaǵı saltanatlı **final-** Moderato assai- Allegro vivache templerinde, 2/4 ólsheminde, C-dur tonallıǵında juwmaqlaydı. Chaykovskiy ájayıp sheberlik hám tawsılmas dóretiwshilik qıyal menen usı ápiwayı melodiyanı islep shıǵıp, tınlawshılardıń aldında ashıq quwanışqa, qızǵın yumorga, qúdiretli batırlıq kúshke tolı xalıq saltanatınıń keń kartinasın ashıp beredi. Xalıq temasın hár túrli ózgerislerge ushıratıp, kompozitor, Larosh aytqanıday, "onıń dáslepki xarakteri menen sheklenip qalmay, onda ádettegi kózden jasırınǵan tárepti - ullı hám hátteki qorqınıshlı xarakterdi qabıl etiw qábiletin inam etken."

Forması boyınsha bul final Glinkanıń "Kamarinskaya"sına jaqın, biraq Chaykovskiy bul máseleni basqasha, ózgeshe planda sheshedi. Glinkanıń jeńil fakturasınan ayırmashılıǵı, Ekinshi simfoniyanıń finalı keń freskalıq usılda, jarqın

hám shireli boyawlar menen jazılǵan; qos variaciyalar formasın kompozitor sonata formasına almastıradı, biraq tematikalıq rawajlanıwdıń variaciyalıq principin saqlap qaladı. Birneshe kirisiw akkordlarınan soń bas partiya teması birinshi skripkalarda akkomponimentsiz beriledi. Keyingi atqarılıwlarda tiykargı nama ayırım qosımsha dawıslar hám figuraciyalar menen júrgiziledi hám estiliw kúshiniń áste-aqırın artıwına alıp keledi, tiykarınan tek bir qıylı eki tórt taktan ibarat bolǵan namanıń birinshi yarımını ózgerip turadı.

Ekinshi yarımını variaciyalar toparın naqarat túrinde juwmaqlap, olardı úlken quramlarǵa birlestiredi.

Tema rawajlanıwında, onıń reńiniń ózgeriwinde lad-garmoniyalıq qurallar úlken áhmiyetke iye. V. A. Cukkerman, atap aytqanda, garmoniyalıq majordıń ózgeshe áhmiyetin kórsetedi, onıń elementleri variaciyalardıń ekinshi toparınan baslap anıq kózge taslanadı, VI páseytirilgen basqısıhtaǵı ádettegi major úshsesliginen arttırılǵan úshseslikke shekem bolǵan hár qıylı "kúsh dárejelerinde" kórinedi: "keyinirek arttırılǵan úshseslik ózin payda etken ladtıń ramkasınan shıǵıp ketedi hám ózi óz gezeginde pútin tonlıqtıń tiykarına aylanadı."

Járdemshi partiyaǵa ótiwden aldın orkestr *tutti ff* atqarılǵanda massiv bas dawısında tolıq pútin tonnalıq ses qatarı júzege keledi, al valtorna hám trubalar orınlawında temanıń baslanǵısh bólegi saltanatlı xarakterine iye boladı.

Bul frazalar rawajlanıwda hám saltanatlı quwanışlı kodada barǵan sayın kúsheygen halda jańlaydı (Uzınlıqlar hám tákirarlawlardıń aldın alıw maqsetinde Chaykovskiy ekinshi redakciyada bas partiyanıń reprizasın alıp tasladı).

Hayallarǵa tán názilik penen baslanatuǵın qosımsha partiya finaldıń ulıwma kúshli xarakterine jańa túr beriwshi kontrast kirkizbekte. N. S. Nikolaeva bul partiyadan shıǵısqa tán ózgesheliklerdi tapqan. Shıǵısqa tán elementlerdi bul temanıń naǵıslı melodiyalıq súwretinde, onıń sinkopalı ritminde hám ortanǵı dawıslardaǵı

ótkinshi xromatizmlerde kóriw múmkin. Sonıń menen birge, bul partiyada rus xalıq qosıqlarınıń sazları da anıq esitilmekte.

Temanıń ulıwma rawajlanıwdagı ornı epizodlıq bolıp qaladı: ol isleniw barısında bir neshe ret hár túrli tonallıq hám orkestr-tembrinde beriledi, biraq bul waqıtta onıń melodiyalıq súwreti ózgermeydi, al saqlanıp qalatuǵın segiz taktlı qurılısı arqasında birinshi, tiykargı temanıń variaciyalıq ózgerisler aǵımına ańsat qosıladı.

№	Bólim ataması	Temp	Razmer	Tonlıq	Forma
1	I bólim	Andante sostenuto	4/4	c-moll	Sonata forması kirisiw bólimi menen
2	II bólim	Andantino marciale	4/4	Es-dur	Úsh bólimli forma (A-B-A)
3	Skerco	-	3/8	c-moll	Quramalı Ush bólimli forma (triosi menen)
4	Final	Moderato assai- Allegro vivache	2/4	C-dur	Sonata forması variaciya elementleri menen

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR:

1. Gúlmariyam K. et al. MÁDENIYAT TARAWINIŇ RAWAJLANIINDA BALALAR MUZIKA MEKTEBINIŇ TUTQAN ORNI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 47. – №. 5. – С. 96-101.
2. Gúlxumar D., Gúlmariyam K. BAQSISHILIQ ÓNERINIŇ RAWAJLANIWI HÁM DÁSLEPKI BAQSISHILIQ MEKTEPLERI. – 2024.

3. Gulmaryam K., Ğaziynexan D. SHOMANAY RAYONI JUMABAY JIRAW BAZAROV ATINDAĖI 13-SANLI BALALAR MUZIKA HÁM KÓRKEM ÓNER MEKTEBI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 47. – №. 6. – С. 75-78.
4. Niyazbaeva A., Kamalova G. ÓZBEKISTON XALQ BAXSHISI QALLIEV TEÑELBAY GENJEBAEVICH IJODI //Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2023. – Т. 2. – №. 7. – С. 22-24.
5. Gulxumar D., Gulmaryam K. BASHEROV DYNASTY //World scientific research journal. – 2023. – Т. 22. – №. 2. – С. 26-31.
6. Dauletyarova G., Kamalova G. A LOOK AT THE WORK OF TEACHER POLATBAY QURBANAZAROV //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 283-288.
7. Segizbaeva G., Kamalova G. J. CHARSEMOVTIÑ DÓRETIWSHILIGINDE SAHNA HÁM KINO MUZIKASI //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 289-294.
8. Gúlmaryam K. et al. MÁDENIYAT TARAWINIÑ RAWAJLANIINDA BALALAR MUZIKA MEKTEBINIÑ TUTQAN ORNI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 47. – №. 5. – С. 96-101.